

ЖАНР «СЛОВНИКОВА СТАТТЯ»**Вакалюк Т. А.**

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інженерії програмного забезпечення
Державний університет «Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0001-6825-4697
tetianavakaliuk@gmail.com*

Черниш О. А.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державний університет «Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-2010-200X
chernyshoxana@gmail.com*

Сивак О. Б.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державний університет «Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-2799-3685
olena_syvak@ukr.net*

Ключові слова:

*лексикографічний дискурс,
жанр, словникова стаття,
жанр «словникова стаття»,
композиція.*

Наукову статтю присвячено аналізу характерних особливостей жанру «словникова стаття». Установлено місце жанру «словникова стаття» в просторі сучасного англійського лексикографічного Інтернет-дискурсу й наголошено на важливості вичерпного аналізу його дистинктивних характеристик. Окреслено сучасні підходи до розуміння поняття «жанр». Відповідно, наведено визначення поняття жанру «словникова стаття». Наголошено на обов'язкових складниках словникової статті, що передбачають об'єкт та обсяг лексикографування, а також адресат словника. Висвітлено обов'язкові й факультативні параметри словникової статті. Установлено, що до обов'язкових параметрів належать орфографічний, акцентологічний, орфоепічний, граматичний, стилістичний, семантичний, ілюстративний, нормативний, словотворчий. Факультативні параметри передбачають етимологічні, статистичні, тематичні, асоціативні, лінгвокраїнознавчі й бібліографічні відомості. Розглянуто особливості структурної побудови жанру «словникова стаття» сучасних електронних словників. Представлено інваріантну композицію зазначеного жанру, що складається із шести функціонально-семантичних (комунікативних) блоків, а саме заголовка словникової статті (реєстрове слово), відмітку про частину мови, особливості вимови (транскрипцію), вичерпну дефініцію, приклади вживання та додаткові відомості про лексичну одиницю. Додаткові відомості передбачають урахування похідних слів, наведення можливих словосполучень, сталих виразів і

фразеологічних зворотів, окреслення етимології, висвітлення частоти вживання мовної одиниці тощо. Зосереджено увагу на особливостях кожного із шести функціонально-семантичних блоків і наголошено на їх характерних властивостях. Зазначено, що зміст та особливості представлення лексичних одиниць у різних електронних словниках різняться, що слугує додатковою причиною для читацької аудиторії та робить електронне видання пізнаваним. Окреслено перспективу подальших наукових розвідок, що полягає в лінгвостилістичному аналізі жанру «словникова стаття».

DICTIONARY ENTRY GENRE

Vakaliuk T. A.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Software Engineering
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6825-4697
tetianavakaliuk@gmail.com*

Chernysh O. A.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2010-200X
chernyshoxana@gmail.com*

Syvak O. B.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2799-3685
olena_syvak@ukr.net*

Key words: *lexicographic discourse, genre, dictionary entry, dictionary entry genre, composition.*

The scientific article is dedicated to the analysis of the characteristic features of dictionary entry genre. It establishes the value of dictionary entry genre and emphasizes the importance of a comprehensive analysis of its distinctive characteristics. The research outlines modern approaches to define the notion of “genre”. Accordingly, it suggests the definition of the notion “dictionary entry genre”. The paper highlights obligatory dictionary entry components that include the object and scope of lexicography as well as dictionary addressee. It presents obligatory and optional parameters of dictionary entry. The obligatory parameters include orthographic, phonological, orthoepic, grammatical, stylistic, semantic, illustrative, normative and word-forming peculiarities of a lexical unit. The optional parameters comprise etymological, statistical, thematic, associative, linguistic and bibliographic information. The article considers dictionary entry genre composition of modern electronic dictionaries. It suggests an invariant composition of dictionary entry genre and presents it in six functional-semantic (communicative) blocks, namely dictionary entry

title (a register word), a part of speech remark, peculiarities of lexical item pronunciation (transcription), a thorough definition, the examples of lexical item use and some additional information about a word. Additional information includes derivatives, set phrases, collocations and phraseological units, lexical item etymology and frequency. The research emphasizes distinctive features of functional-semantic blocks and analyzes their characteristic value. It is noted that the content and features of lexical items presentation varies in different electronic dictionaries. It creates additional attraction for the readership and makes the electronic edition recognizable. The prospect of further scientific research is outlined, which presupposes linguistic and stylistic analysis of dictionary entry genre.

Поставка проблеми. Дослідження жанру та його особливостей перебувають у полі зору науковців з давніх-давен і не втрачають своєї актуальності й до сьогодні. Жанр розглядають як складну єдність змісту, композиції і стилю, а також низки позамовних чинників, зокрема соціальних [1, с. 12], уважають категорією організації мовного коду інтерактивної взаємодії мовців, моделлю організації комунікативних засобів мови, що вирізняються певною неоднорідністю (соціальні й територіальні діалекти, стилістичні різновиди однієї мови тощо) [2]. Це відносно стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлень [3], що мають функціональну, соціально зумовлену природу [4, с. 241–242]. Жанр наділяють індивідуальним життям, схильним до постійної еволюції, що відображається в змінності жанрових форм.

При визначенні жанру в умовах постійної трансформації й модифікації доцільно зважати на поняття засадничого жанрового патерну [5, с. 206]. Жанровий патерн не залежить від частотності прояву дистинктивних характеристик жанру й може розгортатися в мінімальному текстовому просторі, при цьому залишаючись його ядром. Патерн убачають як зразок, конструкт, модель, образ чи приклад. Безпосередньо жанровий патерн трактують як концептуально зумовлену смислоструктурну модель жанру, що визначає його формо- та змістотворення, однак не є завершеним трафаретом [6]. З плином часу категорія жанру зазнає змін у трактуванні, зокрема, окрім стійкості й нормативності, установлено, що категорія жанру може зазнавати змін, оскільки вона історично рухлива [5, с. 5]. Відповідно, категорія жанру вимагає постійного та систематичного вивчення.

Зважаючи на особливості інформаційного суспільства і стрімкий розвиток інформаційних технологій, нагального вивчення потребують саме жанри Інтернет-дискурсу. Нині більшість інформаційної, освітянської та навчальної діяльності зосереджена саме в просторах мережі. Відтак особливої уваги потребують жанри лексикографічного дискурсу.

Мета наукової розвідки полягає в аналізі жанрової специфіки словникової статті й передбачає виконання відповідних завдань, а саме окреслення поняття «словникова стаття» та здійснення аналізу її композиційних компонентів (блоків).

Відтак об'єктом дослідження є жанр «словникова стаття» в просторі сучасного англomовного лексикографічного Інтернет-дискурсу, а предмет убачається в композиційних особливостях жанрових ознак «словникової статті».

Виклад основного матеріалу. Питання особливостей жанрів лексикографічного Інтернет-дискурсу перебувають у полі зору знаної когорти зарубіжних та українських мовознавців, зокрема І.А. Воронцової, О.С. Глебовського, О.М. Гордій, С.В. Гриньова-Гриневица, П.М. Денисової, О.І. Котовської, І.М. Магідової, В.В. Максимчук, Н.Б. Мальцевої, І.Г. Мірошніченко, М.В. Моїсєвої, В.В. Морковкіної, С.О. Нерян, М.В. Резунова, Н.В. Шведової, Н. Bejoint, M. Benson, M.C. Cubillo, S. Gramley, F. Hausmann, B. Svensen, C.M. Vries, R.A. Wells та інших.

У дослідженні вслід за Дж. Свейлзом розглядаємо жанр як сукупність комунікативних подій, учасники яких поділяють певні комунікативні наміри, що визначаються й усвідомлюються членами відповідних дискурсивних спільнот [7, с. 58]. Жанр детермінується та використовується дискурсивними спільнотами відповідно до цілей комунікації й уможливорює втілення відповідного комунікативного наміру. Жанр характеризується класом комунікативних подій, певним набором комунікативних намірів, а також визначається змістовою і структурною подібністю, специфікою синтаксичного, лексичного та стилістичного планів і спрямованістю на певну аудиторію. Жанр пов'язаний із дискурсивною практикою, прийнятою в суспільстві, і визначається заздалегідь обумовленими й установленими цілями, а також соціальними механізмами, що його регулюють. Соціальні механізми визначають цілі жанру, від яких залежить його структура.

Жанр «словникова стаття» розуміється як організована сукупність лексикографічних параметрів [8, с. 26], відповідних квантів інформації

Рис. 1. Композиція жанру «словникова стаття»

про мовну структуру [9, с. 146]. Кількість зазначених параметрів варіюється та залежить від типу й прагматичної установки самого словника. Однак облігаторними складниками є такі [8, с. 26]:

– об’єкт лексикографування, що визначає склад і межі словника;

– обсяг лексикографування, що зумовлює добір релевантної лінгвістичної інформації про мовну одиницю;

– адресат словника, що передбачає врахування вікової та освітньої детермінанти середнього користувача.

Як правило, словникова стаття містить обов’язкові (орфографічний, акцентологічний, орфоепічний, граматичний, стилістичний, семантичний, ілюстративний, нормативний, словотворчий) і факультативні (етимологічні, статистичні, тематичні, асоціативні, лінгвокраїнознавчі й бібліографічні відомості) параметри [10, с. 23].

Актуальним вважаємо підхід Дж. Свейлза, який вводить термін функціонально-семантичного блоку (далі – блок), під яким розуміється функціональна одиниця тексту, необхідна для встановлення закономірностей текстів у межах жанру й окреслення функцій певного відрізка тексту щодо спільної комунікативної мети [7]. Обсяг блоку може варіюватися від одного до декількох речень, але обов’язково містить принаймні одну тезу [11, с. 51]. Кожний окремий блок комунікативної структури жанру виконує відповідне комунікативне завдання. Це завдання дотичне до загальної комунікативної мети жанру та сприяє реалізації загальної мети [12, с. 29–31]. Структура жанру гнучка й динамічна, тому кількість блоків не є уніфікованою та незмінною, а залежить від традиції відповідної галузі знань. Одні блоки вказують на належність тексту до певного жанру, інші надають додаткову інформацію, при цьому не девіуючи сам жанр [13, с. 113–114]. Відповідно, блоки

є семантичними й функціональними одиницями тексту, які пізнавані завдяки своїй комунікативній меті й мовленнєвому оформленню. Відтак аналіз особливостей блоків є надійним інструментом вивчення дистинктивних характеристик жанру.

У дослідженні поділяємо тексти жанру «словникова стаття» на 6 блоків, які містять основні кванти (типи інформації) та реалізують комунікативний намір жанру. Зазначені блоки передбачають урахування форми слова, морфології, семантики, прагматики, комунікативних властивостей, синтактики [14, с. 67]. Отже, композиція жанру «словникова стаття» представлена такими блоками (див. рис. 1):

Заголовок словникової статті (реєстрове слово [15, с. 17]) пояснює суть явища або поняття, про яке зазначається в тексті словникової статті, і може бути виражене: словом у вихідній граматичній формі з указівкою щодо форми окремих відмінків, наголосом тощо; словосполученням; фразеологізмом; аббревіатурою; окремою морфемою; формулою або знаком (зокрема, у спеціальних довідниках і словниках скорочень). Для привертання уваги читачів реєстрове слово, як правило, графічно увиразнюється за допомогою жирного наведення або наведення відмінним кольором.

Обов’язковою компонентою словникової статті є окреслення частини мови, до якої належить мовна одиниця. Частина мови може бути зазначена повним словом («noun») або ж відповідним скороченням («n»).

Більшість електронних словників відмічає різницю у вимові AmE та BrE (BrE «'ʃedʒ.u:l» vs AmE «'skedʒ.u:l») і дає можливість скористатися опцією аудіо. Отже, автори лексикографічного видання втілюють культурну компоненту, що неодмінно є позитивною характеристикою видання.

Значна увага зосереджена на особливостях вживання мовної одиниці в контексті. Як правило,

наводиться від 3 до 10 прикладів ситуативного використання лексичної одиниці, що сприяє якісному формуванню мовної компетентності користувача.

На особливу увагу заслуговують додаткові відомості про мовну одиницю, зокрема представлення похідних слів, окреслення можливих словосполучень і фразеологічних виразів з відповідною лексемою, наведення етимології, висвітлення частоти вживання мовної одиниці тощо.

Варто зазначити, що зміст та особливості представлення лексичних одиниць у різних електронних словниках різняться. Досить часто спостерігається інтерактивна компонента у формі тесту, квізу, посилання на додаткову статтю, словникової гри тощо. Це слугує додатковою принадою для користувача та робить електронне видання пізнаваним з-поміж інших.

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, жанр «словникова стаття» є організованою сукупністю відповідних обов'язкових і факультативних лексикографічних параметрів. Відповідно, композиція зазначеного жанру представлена 6 функціонально-семантичними блоками, які окреслюють фонетичні, морфологічні, семантичні, парадигматичні та синтаксичні особливості реестрового слова. Перспектива подальших досліджень убачається в лінгвостилістичному аналізі жанру «словникова стаття».

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика. *Сочинения* : в 4 т. Москва, 1984. С. 646.
2. Палінська О.М. Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. С. 8.
3. Бахтин М.М. Слово в поэзии и прозе. *Вопр. литературы*. Москва, 1972. № 6. С. 55–85.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : УРСС, 2001. 416 с.
5. Бовсунівська Т.В. Жанрологія. Теорія роману : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 447 с.
6. Подлубнова Ю. Жанр и метажанр: к проблеме разграничения. Литературные жанры: теоретические подходы в прошлом и настоящем. *VII Пospelovskie chteniya* (Москва, МГУ им. Л.В. Ломоносова, 22–23 декабря 2005 года). URL: <https://www.netslova.ru/podlubnova/meta.html>.
7. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 274 p.
8. Голуб Ю.І. Специфіка мікрорівневої організації англomовних тлумачних словників. *Нова філологія*. 2012. № 51. С. 25–28.
9. Караулов Ю.Н. Русский язык. Проблемы художественной речи. *Лексикология и лексикография*. Москва : Наука, 1981. С. 135–153.
10. Сорокалетов Ф.П. О словаре современного русского литературного языка. *Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре* : сборник статей. Москва : Наука, 1988. С. 20–25.
11. Connor U., Mauranen A. Linguistic analysis of grant. *European union research grants, English for Specific Purposes*. 1999. № 18 (1). P. 47–62.
12. Bhatia V.K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings (Applied Linguistics and Language Study). Longman, 1993. 264 p.
13. Frandsen F. International markedskommunikation i enpostmoderne verden. International marketing communication in a postmodern world. Aarhus, Denmark : Sistime, 2001. 277 p.
14. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и толковый словарь. *Вопросы языкознания*. 1986. № 2. С. 57–71.
15. Полюга Л. Структура і функції словникових статей у лексиконах різних типів. *Українська історична та діалектна лексика* : збірник наукових праць. Львів, 2003. Вип. 3. С. 16–23.

REFERENCES

1. Aristotel' Poetika. [Poetics]. *Sochineniya v 4-kh t.* M., 1984. S. 646.
2. Palinska O.M. Perekliuchennia movnoho kodu v sytuatsii polilinhvizmu (na materialy idiolektu Olhy Kobyljanskoi): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. [Switching the language code in a situation of polylingualism (based on the idiolect of Olga Kobyljanska)]. K., 2004. S. 8.
3. Bahtin M. M. Slovo v poezii i proze. [Word in poetry and proze]. *Vopr. literatury*. M., 1972. № 6. S. 55–85.
4. Balli S.H. Obshchaya lingvistika i voprosy francuzskogo yazyka. [General Linguistics and questions on French]. M.: URSS, 2001. 416 s.
5. Bovsunivska T.V. Zhanrolohiia. Teoriia romanu : navch. posib. [Genre studies. Theory of novel]. K. : VPTs «Kyivskiy universytet», 2017. 447 s.
6. Podlubnova YU. Zhanr i metazhanr: k probleme razgranicheniya. Literaturnye zhanry: teoreticheskie podkhody v proshlom i nastoyashchem. [Genre and meta genre: towards the problem of differentiation. Literary genres: theoretical approaches in the past and present]. *VII Pospelovskie chteniya* (Moskva, MGU im. L.V. Lomonosova, 22–23 dekabrya 2005 goda). Rezhim dostupu: <https://www.netslova.ru/podlubnova/meta.html>.
7. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 274 p.

8. Holub Yu.I. Spetsyfika mikrorivnevoi orhanyzatsii anhlomovnykh tлумachnykh slovnykiv. [Specifics of micro level organization of English explanatory dictionary]. *Nova filolohiia*. 2012. № 51. S. 25–28.
9. Karaulov YU.N. Russkij yazyk. Problemy khudozhestvennoj rechi. [Russian. Problems of artistic speech]. *Leksikologiya i leksikografiya*. M.: Nauka, 1981. S. 135-153.
10. Sorokaletov F.P. O slovare sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka. [On Russian literary language dictionary]. *Nacional'naya specyfika yazyka i ee otrazhenie v normativnom slovare: Sb. statej*. M.: Nauka, 1988. S. 20–25.
11. Connor U., Mauranen A. Linguistic analysis of grant. *European union research grants, English for Specific Purposes*, 1999. 18(1). P. 47–62.
12. Bhatia V.K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings (Applied Linguistics and Language Study). *Longman*, 1993. 264 p.
13. Frandsen F. International markedskommunikation i enpostmoderne verden. International marketing communication in a postmodern world. Aarhus, Denmark : *Sistime*, 2001. 277 p.
14. Apresyan Yu.D. Integral'noe opisanie yazyka i tolkovyj slovar'. [Integral description of language and explanatory dictionary]. *Voprosy yazykoznavaniya*. 1986. № 2. S. 57–71.
15. Poliuha L. Struktura i funktsii slovnykovykh statei u leksykonakh riznykh typiv. [Structure and functions of dictionary entries in lexicons of different types]. *Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka: zb. nauk. Prats*. Lviv, 2003. Vyp. 3. S. 16–23.